

קורות חיי

מ-22 ביוני 1941 עד ל-26 באוגוסט 1944

מ-22 ביוני 1941 עד סוף מרס 1942

ב-22 ביוני 1941 הכריזה גרמניה מלחמה על ברית-המועצות והצבא הגרמני יחד עם הצבא הרומני גָּרוּרוּ חצו את נהר פְּרוּט, הוא הגבול שבין רומניה לרוסיה, ופלשו לבסרביה. למחרת היום הופצצה בלצי – העיר שבה נולדתי ובה חייתי עד לאותו יום – בפצצות תבערה מן האויר, ומרכז העיר עלה כולו באש. מקלטים לא היו ואנו נמלטנו לחורשות שבסביבת העיר. בתחילת יולי נכבשה העיר בידי הצבא הגרמני והצבא הרומני. נפסקו ההפצצות וההפגזות. התחלנו חוזרים אט אט ממקומות מחבואנו, אבל בכניסה לעיר אסרו את היהודים ואותנו בתוכם והובילו אותנו למחנות הסגר מאולתרים. כשעברנו בעיר, ראיתי שהרחובות שבהם גרו היהודים (לפני המלחמה חיו שם 32 אלף יהודים מתוך אוכלוסייה של 50,000 נפשות) היו כבר ריקים מאדם והבתים נשדדו. אפילו את הדלתות ואת החלונות עקרו ממקומם. בעברנו במרכז העיר עדיין היה עשן. המון מוסת השליכו עלינו אבנים, בקבוקים ואפילו מי שופכין, ושיסו בנו כלבים. השובים שלנו, מהם רכובים על סוסים, מהם ישובים בכרכרות, לא עשו דבר להרחיק את ההמון המוסת. את הוריי ואותי אסרו בחצר של מה שהיה בית החרושת לסוכר של אסמאנסקי, שגם הוא הופצץ ונשדד.

לקראת סוף יולי ציוו עלינו לענוד על הצד השמאלי של החזה את הטלאי הצהוב (בסיסו המשולש היה של 6 ס"מ). אח"כ הפרידו את הצעירים מן הזקנים והילדים ואותי העבירו למחנה ארעי במרחק 12 ק"מ מן העיר. שם המחנה היה ראוצל (Rautel) כשם הנהר שזרם שם, שהוא יובל של הנהר Raut. לשם הובאו גם כמה אלפים יהודים ששרדו אחרי הפוגרומים שנערכו בהם בעירות המחוז ובכפריו. הרדיפות והנגישות שסבלתי באותו מחנה חרותות עמוק בזכרוני ורודפות אותי בסיוטי עד עצם היום הזה. היו שם 6–7 צריפים שיכלו להכיל 100 אנשים לערך. אבל אנחנו היינו שם כמה אלפים. רובנו ישננו בחפירות נגד טנקים נטושות תחת כיפת הרקיע והתכסינו בענפים יבשים שליקטנו בחורשה. באותו חודש אוגוסט ירדו גשמי קיץ עזים. ואנחנו היינו חשופים תחת כיפת הרקיע. החפירות נתמלאו מים ומי שמצא קופסת שימורים השתמש בה לרוקן את החפירה מן המים. אנחנו הצעירים עשינו זאת בידים.

היינו מזיזרעב. אמנם הודיעו לנו שנקבל 250 גרם לחם וצלחת מרק ליום וכן חתיכת סבון כביסה, אבל בקושי קיבלנו פרוסת לחם קיבר של 100 גרם שהיה בו יותר עפר מקמח ובמקום מרק קיבלנו מים דלוחים שבהם צפו קליפות תפוחי אדמה, כפי הנראה פסולת מן המטבחים של הקסרקטין. סבון לא קיבלנו. מן הסתם, הקצינים המופקדים על המחנה מכרו אותו בשוק השחור. היינו כל כך מלאי כינים שבלילות נשמעה איוושת כינים בעשב החורשה.

היו מוציאים אותנו לעבודת כפייה בתחנת הרכבת פמנטן (Pamanteni) שאף היא הופצצה. היה עלינו לפנות את ההריסות בשטח. היינו יחפים, לבושי סחבות וגלויי ראש בשמש הקיץ הקופחת על ראשינו. הרחובות לא היו סלולים ופעם העסיקו אותנו גם בניקוי הבוץ שהצטבר ברחובות עקב הגשמים. בקרבת המקום שבו עבדנו הייתה מסעדה בשם "יאצקה" (Jatca). פעם אחת זרקו לנו מן המסעדה ארגו מלא קליפות תפוחי אדמה ושיירי ירקות, מה שבררך כלל נותנים לחזירים. אולי נכמרו רחמיו של מאן־דהוא במסעדה ואולי חמד לו לצון. התנפלנו על הארגו ואז החל מאבק בין העצורים על קליפות תפוחי האדמה. היו שם בריונים שישבו על גדר המסעדה וזרקו לנו מדי פעם בפעם תפוח אדמה לא מבושל כדי לראות איך הזיידאנים (=היהודונים ברומנית) נאבקים זה בזה כדי לזכות בחתיכת תפוח אדמה בלתי מבושל. במחנה הילכו אימים שמועות משמועות וזועה שונות: שהגרמנים לקחו כמה מאות בני ערובה, את פני הקהילה, רופאים, עורכי־דין, רוקחים, מורים, רבנים, והוציאו להורג בירייה קבוצות של בני ערובה. תחילה מינו וַעַד ואחר כך הוציאו את חבריו להורג. הירוים נצטוו לזכות לעצמם את הקבר. סך הכול דובר בכ־110 אינטלקטואלים ובכללם ד"ר ברויטמן, הרוקח בלאנק, בנו, דוד יעקב טננבאום שהיה חבר בוועד היהודים. היינו אחווי אימה.

בתחילת הסתיו הגיעה הפקודה לגרש אותנו מעבר לדנייסטר, לטראנסניסטריה, כלומר לעבר המזרחי של נהר הדנייסטר המפריד בין בסרביה לבין אוקראינה. הודיעו לנו שיעמידו לרשותנו 40–50 עגלות כדי להוליך בהן את הזקנים, החולים והתינוקות. למעשה היו שם 10 עגלות (ואחר כך 5 יצאו מכלל שימוש), אבל תחת זאת השתמשו בהן להוביל את ביזתם של החיילים, הזנדרמים והשוטרים. הם היו מוכנים לפנות שם מקום לשעה קלה לכל המרבה במחיר. את הדרך מזרחה מבליצי לנקודת המעבר על הדנייסטר עשינו ברגל. הובילו אותנו בשבילים ובשדות. כל היום בוססנו בוץ. העגלות שקעו בבוץ והיה עלינו לחלץ אותן. בלילות היינו נופלים תשושים ולנים בשדות, בקור וברטיבות. אוכל כמעט שלא חילקו לנו והתקיימנו על פירות וירקות, עשבים ושורשים, שליטנו בשדות. גם מי שתייה לא חילקו לנו ולבארות לא נתנו להתקרב ושתינו מי רפש משלוליות המים שבצדי הדרכים. אט אט נהפך המצעד למלכודת מוות. הקדחת, הדיזנטריה והטיפוס הגיעו לממדים של מגפה. זקנים תשושים וחולים שכוחותיהם אזלו נשכבו בצדי הדרך בעיניים בוהות, גועים ברעב מיאוש ומאפיסת כוח, רועדים מחום גבוה או נאנחים מכאבים.

השובים שעל פי רוב היו בגילופין, רכובים על סוסים או ישובים בכרכרות, הצליפו בנו בשוטים ללא הבחנה וללא רחם. והכריחו אותנו לערוך בשבילים חיפויים אצל הגוססים ובכליהם ולמסור להם כל דבר ערך שמצאנו ובייחוד זהב ויהלומים. עתים אף ציוו עלינו להפשיט את הגוססים ממעיל פרווה יקר. ויש שרצו והציעו אותם למכירה בירידים שנקרו בדרך. לנו לא נתנו להתקרב לשווקים או לירידים. ולפעמים כטוב לבם ב"tuica (י"ש רומני), נתנו לנו לגשת ליריד לקנות מעט אוכל, תמורת דמי לא יחרץ כמוכן. ובשובנו ומעט אוכל בכלינו הם החרים את המצרכים, ואחר כך הם שבו ומכרו אותם לכל המרבה במחיר (עתים אחרי שירקו על המצרכים או אף השתינו עליהם) לקול רעמי צחוק.

נידלדלו השורות. מי שלא יכול לצעוד השאירו אותו לגווע בשדות. זקנים וחולים נשרו בצדי הדרך ושכבו לגווע. אפילו לא קברו את הגויות. הדרך מבלצי עד לנקודת המעבר של הדנייסטר (אני עדיין זוכר את שם המקום שכוח האל, קוקאון, Cocauti) הייתה זרועה גויות. גם הוריי נספו במצעד המוות. אני לא הייתי בקרבם אבל מכרים סיפרו לי. תחילה התמוטטה אמא, כפי הנראה היא פשוט גוועה ברעב ובצמא בצדי הדרך, ואח"כ אבא, כפי הנראה מדיזנטריה ומאיבוד נוזלים. כשהגענו לחוף הורידו אותנו על דוברות. חצינו את הנהר אלא שבעבר השני של הנהר לא נתנו לנו לעלות לחוף וכך שלוש פעמים. משני עברי הנהר היו זרועות גויות בתהליך ריקבון וגם בנהר צפו גויות נפוחות. הצחנה עלתה מכל עבר. אני שהנני שומע גרמנית (הוריי באו אחרי מלחמת העולם הראשונה מצ'רנוביץ שבבוקובינה לבלצי שבבסרביה לרגל עסקי דגנים ונשאר שם. כשנולדתי ב-1922 הייתה לשון הדיבור בבית גרמנית בניב המקובל בפי היהודים בבוקובינה וניב זה הוא לשוני הראשונה, לשון האם, כדאמרי אנשי) שמעתי יום אחד חילופי דברים נרגזים מלוויים צעקות וגידופים. קצין גרמני דרש מהקצינים הרומנים שיעסיקו אותנו באיסוף הגויות של "היהודים הארורים" ובקבורתם, כי הן מסכנות את שלום החיילים הגרמנים שבסביבה. החזירו אותנו מערבה מרחק קילומטרים אחדים והטילו עלינו לכרות קברים המוניים ולאסוף את הגויות ולקבור אותם. עבודה זאת הפילה בנו יותר חללים מאשר עצם מצעד המוות. כבר היה עיצומו של סתיו. את התאריכים לא ידענו. אפילו את המועד שבו חלו "הימים הנוראים" לא יכולנו לחשב. ירדו גשמים עזים. האדמה הייתה חצי קפואה והחפירה היתה ללא נשוא. בין הגויות זיהיתי 35 קרובי משפחה שכולם נשאו את השם טננבוים,¹ גברים ונשים, זקנים וילדים, דודים, דודות ובני דודים. גם את אבי ז"ל מצאתי בין הנספים. הוא שכב בצד הדרך מכורבל במעיל החורף שלו, עיניו היפות היו פקוחות לרווחה. הן היו זגוגיות

1. [טננבוים היה שם נעוריו של המחבר לפני שעברת אותו ל"טנא". פעמים רבות חזר באזני במרירות על הלצון שחמדו להם הגויים, בהעניקם לאבותיו שם בעל קונוטציה נוצרית מובהקת (Tannenbaum "עץ אשוח"), ושלא הייתה "נקמה" היסטורית מתוקה יותר מהסתבת שם משפחתו ל"טנא" בעל הקונוטציה היהודית בעליל - א"מ].

ונלווה להם גוון של פלדה. עצמתי את עפעפי עיניו, נשאתי אותו אל הכור והוא היה כה קל. בחוץ ירד גשם זלעפות מעורב בשלג. טיפות הגשם הקפואות נתערבו בדמעותי הרותחות. גם אמא נספתה באותו סתיו 1941 מר ונמהר במצעד המוות האיום. מן הסתם אף היא בצד הדרך ודעכה מרעב ואולי מדיזנטריה או מאפיסת כוחות. עד היום איני יודע לא את יום מותה ולא את מקום קבורתה. כך נתייתמתי במצעד המוות משני הוריי ואני אז בן 19.

חצינו את הדנייסטר סוף סוף על דוברות והגענו ברגל לעיר מוגילב, שם עשינו תחנת ביניים ונשארנו 2-3 שבועות. התגוררנו בבתים נטושים שהיו פעם של יהודי מוגילב. הצטופפנו 20-30 בחדר. שכבנו על הרצפה. הדלתות והחלונות היו פרוצים. רוחות מזרח קרות נשבו והביאו בכנפיהן שלג וכפור. הרעב והמגפות הפילו בנו חללים רבים. האנשים מתו כמו זבובים. כעבור כמה שבועות יצאנו ברגל בסופת גשם ושלג לעבר מחנה אובודובקה. חנינו תחנת ביניים בחוות חזירים נטושה. הצטופפנו כמה אלפי אנשים בדירי החזירים ובמכלאות. היינו שרידי קהילות שלמות שנחרבו. שהינו שם ימים מספר. כל יום הגיעו עוד שרידי שיירות, והצפיפות, הלכלוך, הצחנה, הרעב והמחלות המידבקות היו ללא נשוא.

החורף הקדים לבוא ועמו כפור עז, רוחות צפוניות מזרחיות המקפיאות את הדם וסופות שלג משתוללות. אנחנו הצטופפנו באותה חוות חזירים ללא חימום וללא קורת גג של ממש, מכורבלים בסחבות שלנו תחת מטר. נשברה רוחם של האנשים והם גררו את רגליהם תחת מטר ההצלפות של החיילים והיאושו ניבט מעיניהם הכבויות. ירד שלג כבד ואותי העסיקו בניקוי השלג שנערם סביב מגורי החיילים והקצינים. יום אחד שמעתי שני חיילים גרמניים משוחחים ואחד מהם אמר שלמחרת אותו יום יחסלו את המחנה. המלים הלמו ברקתיי כמו מקבות חדות. ראיתי בעיני רוחי את החווה עולה באש על אלפי המגורשים המצטופפים בה. ראיתי את הנמלטים אחוזי להבות קופאים למוות בשדות המושלגים, ראיתי בעיני רוחי שמוציאים אותנו קבוצות קבוצות לחורשות לכרות את קבורתינו כמו ידינו.

אותו לילה ליל סילווסטר היה. זאת ידעתי מן התכונה שהייתה בשעות היום במתחם מגורי הקצינים ומן השירה שבקעה בלילה ממגורי החיילים, שירת שיכורים פרועה. באישון לילה התעטפתי בכל הסחבות שהיו לי ויצאתי מן החווה אל תוך הלילה. גם בלילות רגילים הייתה השמירה דלילה. האנשים היו תשושים מדי ומיאושים מלנסות לברוח. לברוח לאן? אל תוך המוות בשדות הלבנים הקפואים? באותם הימים הייתה חשיבתי מעורפלת וכה אבל לשמע הדברים הבויק במוחי הרעיון לברוח. כן לברוח. להימלט אל שדות הלובן. בסביבה נראו כל מיני בקתות שנראו נטושות, אולי חורבות. לא היו לי שום סיכויים להיותר בחיים בחורף האוקראיני ואני הייתי לבוש סחבות ונעליי בלויות. אני מותש אחרי חודשים רבים של תת-תזונה ועבודה כפייה. ובכל זאת הרעיון הזה הזדקר במוחי בחדות כזאת ובבהירות כזאת כמו השמש בצהרי יום אלול. זאת הייתה המחשבה הבהירה היחידה

שחלפה במוחי זה זמן רב. כן זהו הדבר היחיד שיכול להציל אותי. הרגשתי הקלה. כך צריכים להרגיש גם מתאבדים לדעת, ברגע שהם מחליטים שהאיבוד לדעת הוא הדרך להימלט ממועקתם. אבל המחשבה לברוח הייתה אפילו חזקה יותר. כאן ההישארות במחנה היא התאבדות. הבריחה מן המחנה יש בה סיכוי, אמנם קלוש, להישאר בחיים. רק להישרד איכשהו עד בוא האביב, ואז הכול יבוא על מקומו בשלום. הייתי משוכנע במאת האחוזים שהבריחה היא סיכוי ההישרדות היחיד, שלא הבנתי מדוע לא עשיתי זאת קודם לכן, לפני שחצינו את הדנייסטר, ואני עדיין במחוז הולדתי, מדבר את שפת המקום.

את רוחות השמים הכרתי היטב. כל הזמן עקבתי אחר הכיוון הכללי של המסע. הוא היה ממערב למזרח. כדי לא להיתקל בסכנות פניתי דרומה. אינני יודע כמה זמן צעדתי בשדה המושלג, אולי שעתיים. אולי שלוש. לי זה נראה נצח נצחים. בסוף הגעתי לבקתה של רועי חזירים, נטושה ופרוצה לכל עבר, וממש קבורה בשלג. היא הייתה עשויה קירות של ענפים שעליהם ובינותם החיזו טיט מעורב בקש. נכנסתי פנימה. אף שלא הייתה מוסקת היה בה מן החום הטחוב של מרתף. היה שם קש מעופש. ערמתי אותו בפנינה ובעלפון חושים נפלתי ונרדמתי. אינני יודע כמה זמן ישנתי, יום או יומיים. כשהתעוררתי עמדה שמש חורף חוורינית והשקיפה מבعد לעננים. אולי כבר היה צהריים. הסתכלתי צפונה וראיתי את החווה. כל כך קרובה הייתה. אולי הבקתה הזאת בעצם הייתה שייכת לחווה. ראיתי בחווה תכונה רבה. פינו את החווה ושיירה ארוכה של אבק אנוש, צללים כהים עטופים סחבות על רקע המעטה הלבן, יצאה מזרחה, לקול גידופיהם של החיילים ולשריקות צליפותיהם. פה ושם נשמעו יריות. זמן רב נמשכה התכונה עד שהשיירה הארוכה נעלמה מאחורי גבעה מעבר לאופק.

פס של שלג מעוך נראה מן החווה אל הגבעה שבאופק המזרחי והוא זרוע גוויות כמו חבילות כהות. כבר החל לרדת הערב. הלילה היה אפל בלי ירח והשמיים בהירים ובלוי כוכבים. בחסות החשכה חזרתי לחווה, וידאתי שלא נותר שם איש ופניתי לבתים ששם גרו החיילים. מצאתי שק והתחלתי לאסוף מכל הבא ליד. היו שם סחבות של פרוות ושל מעילים ושיירי אוכל, מגפי לבד ישנים ואפילו קערת פח ושיירי מזון. בכיס אחד המעילים הבלויים מצאתי פחיל ואבני צור (על גפרורים אפילו לא חלמתי) וכן תיבת עזרה ראשונה של הצבא הרומני. אספתי הכול בתוך שק. אף שהיה לי פיתוי להישאר בחווה, פחדתי פן יגיעו עוד שיירות ולא רציתי שימצאו אותי שם. סחבתי את השלל אל בקתת הרועים והתמקמתי שם. ביום לא הבערתי אש, כי לא רציתי שהעשן המיתמר מן הבקתה ימשוך תשומת עין. הייתי חלש מאד. קדחתי יום יומיים לסירוגין. כפי הנראה חליתי בקדחת. בתיבת העזרה הראשונה היה חנינן וזה הציל אותי. בימים שלא הייתה לי קדחת הייתי נשרך איכשהו החוצה, ממלא קערה של שלג, ממיס את השלג בידי ולוגם לגימות מים. ועוד שיחק לי מזלי שבקרבת הבקתה גיליתי במקרה תחת מעטה השלג שדה סלק

באות הכובסות לכבס. בתום הכביסה היו פורשות את הכבסים על האחו והיו מניחות אותם להתייבש. אני הייתי אורב בחורשה מאחורי שיחים וכשהכובסות היו מתרחקות הייתי גונב פריט אחד מן הלבוש הכפרי האופייני, מכנסי פשתן צרים הקרויים איצרי (itari) וכן כותונת פשתן כפרית ארוכה עד לברכיים ואפודה מצמר גס, ומגבעת לבד שחור. על פי רוב הלכתי יחף, אבל הצלחתי לגנוב גם נעליים הקרויות opinci שהיינו חתיכת עור רכה שעוטפת את הרגל עד מתחת לקרסול. בשוליה יש חורים ובחורים האלה משחילים חוט עור או סתם חבל. מתרבץ מבודד גנבתי מעדר וכן חרמש. הייתי רק עור ועצמות ואף שהייתי בן 19 עדיין לא צימחתי זקן אלא פלומה בלבד והייתי נראה כנער בן 15. בלבוש הזה נראיתי נער כפרי ללא בית, ללא משפחה, המחפש עבודה בשדות.

כך חציתי את בסרביה מכיוון צפון-מזרח לכיוון דרום-מערב, מרחק 300 ק"מ ואולי יותר, והכול ברגל והכול לבד והכול באלם. לקראת סוף הקיץ הגעתי לנהר פרוט. בעונה זו של השנה, הנהר איננו רחב במיוחד והזרימה איטית. חציתי אותו בשחייה. עכשיו היו פניי מועדות לעיר יאסטי, בירתה של מולדביה. ביאסטי היו לי שני חברים, בן ובת, שהיכרתי במחנה הקיץ של התנועה ["גורדוניה"]² בשנת 1939. אביו של הבן היה כובען ופרוץ והייתה לו חנות ברחוב הראשי. ידעתי ששם הרחוב הראשי של יאסטי הוא שטפן דל מארה (סטפן הגדול), אבל לא ידעתי את מספר החנות. ידעתי שאביה של הבת הוא שמש בבית הכנסת, אבל לא ידעתי באיזה. והעיקר לא ידעתי מה עלה בגורל יהודי יאסטי, האם נשארו בעיר או שמא גורשו אף הם. בקרבת יאסטי נקלעתי לאזור מקשאות. הסתתרתי בחורשה. בשוליה השתרכה דרך עפר. ערכתי תצפיות. עונת האבטיחים הייתה בעיצומה. עבדתי אצל כפרית שבעלה נהרג במלחמה. הייתי עוזר לה באיסוף האבטיחים ונוסע איתה העירה ליריד. לי היא קראה mutul (מוטו), האילם, או azatul, העכד. בעיר נוכחתי לדעת שהיהודים לא גורשו, אף שהיה פוגרום בחורף 1941/1942. ראיתי שבבוקר העגלות המלאות נוסעות לכיוון מערב.

היריד היה בקרבת תחנת הרכבת ומתחנת הרכבת ראיתי פסי טראם. הנחתי שפסים אלה יולייכוני למרכז העיר ואולי אף לשכונה יהודית, וכך הווה. הגעתי לרחוב הראשי ולא רחוק משם הגעתי לרחובות של בעלי מלאכה. השמש כבר עמדה להצריב. נכנסתי לבית מלאכה שמשם בקע דיבור באידיש. עדיין הייתי לבוש בבגדי נער איכרי. בירכתי אותם לשלום באידיש ומייד הוספתי באידיש: "איפה אפשר להתפלל פה מנחה? אני רוצה להתפלל מנחה". הם, אב זקן ובתו, נשארו המומים.

2. [על פעילותו של טנא בגורדוניה ולאחר מכן במחתרת, ראה חוברת שהמכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פ' לבון (רח' נהרדעה 3 תל-אביב) הוציא לזכרו באפריל 1977; ובאופן כללי: יהדות רומניה בתקומת ישראל (בעריכת פ' סגל ואחרים), כרך א: שורשים, תל-אביב 1992, בייחוד עמ' 146; כרך ב: אסירי ציון, תל-אביב (התשנ"ג?), בייחוד המסמך בעמ' 79-80, בהוספה בכתב ידו של טנא ובחתימתו (דוד), וכן עמ' 209. – א"מ].

אמרתי להם: "אני בא ממרחקים. אל תסתכלו על לבושי. איך בין א יידיש קינד³". הם אמרו לי להיכנס לחדר צדדי. שם החליפו את בגדיי, נתנו לי מים וסבון לרחוץ את ידי ואת פניי ובגדים של נער עירוני, של שולייט חייטים. בכית הכנסת לא רציתי להישאר זמן רב, פן איחשף לעיני כול. שאלתי לכתובת של הורי חברי מרצ'ל זליקוביץ. אמרו לי שאת חנותו שברחוב שטפן דל מארה החרימו הצוררים אבל הוא ממשיך לעבוד בבית, לא הרחק משם, ואמרו לי שבמרחק 50 מטר משם יש בית כנסת. כבר היה ערב. מצאתי אותם אוכלים ארוחת ערב. מארצ'ל זיהה אותי מיד. הוא שלט בהתרגשותו ולקח אותי לחדרו. נשארתי אצלו ימים אחדים.

ביאסטי כבר פעלה מחתרת ציונית. סידרו לי במשטרה תעודות. הייתי מלא התפעלות מן התחכום שבהם סידרו לי ניירות (בין 1938 לבין 1940 הייתה בקרבת יאסטי פלוגת הכשרה). היא עבדה בחוות כרמים של קצין צבא בכיר. עבדו שם 36 חלוצים וחלוצות, רובם יוצאי בסרביה. הם היו רשומים כדת וכדין במשטרת יאסטי. בספטמבר 1940 פירקו את פלוגת ההכשרה. החלוצים נסעו לבוקרשט ומשם לקונסטאנצה ועלו ארצה באוקטובר באוניה דוריאן II. מה עשו עכשיו? פשוט לקחו שם מרשימת החלוצים, אחד בשם יצק רוזנפלד, והוציאו לי תעודת זהות על שמו ובתמונה שלי. ובכן התעודה הייתה רשומה במשטרה. במקביל עשו לי תעודה מזויפת על שם נוצרי רומני ממוצא בסרבי בשם יון וורזארו (Alex Vasile Varzaru). אבא של מרצ'ל עשה לי כובעים של בית הספר התיכון ביאסטי. ליהודים אסור היה לנסוע ברכבת בין עירונית. נתנו לי כסף. קניתי כרטיס לבוקרשט, נסיעה של 12 שעות. נסעתי בלילה. אני עדיין זוכר: החזקתי בידי את כרך שירי המשורר הלאומי של רומניה Emenescu וכל הלילה למדתי בעל פה את השיר הגדול שלו Luceafaul ("הילל בן שחר"). כך הגעתי לבוקרשט בבוקר סוף אוקטובר 1942. בתחנת הרכבת חיכו לי צעיר וצעירה שזיהו אותי על פי הכובע. הם אמרו לי "גורדון" ואני הייתי צריך לענות "בוסל". הם הזמינו מונית. נסענו מרחק מה והם ביקשו לעצור. הם שילמו ועצרו מונית שנייה וכך החלפנו שלוש מוניות עד שהגענו לבית קטן ובו גרה אם הבית. הם מסרו אותי לידי האם. האם טיפלה בי והבת שימשה לקשר.

כך החלה תקופה חדשה בחיי. השתלבתי בפעולת המחתרת של תנועת "החלוץ" בבוקרשט. מכיוון שלי היה חינוך עברי הייתה לי נגישות לחומר כתוב עברית. פעלתי בתחום החינוך וההסברה במחתרת. ערכתי את לוח השנה של הציונות העובדת ולכל מועד הכנתי דף הסברה. את הדף שכפלו והעבירו לכל מקום ששם נמצאו החברים (במחנות עבודה בערים ובעיירות). מטרת פעילותנו הייתה להציל צעירים יהודיים מפולין, מבוקרשט ומטראנסניסטריה ולהעביר אותם בניירות מזויפים לרומניה הישנה, ובפרט לבוקרשט. בפעולה זו עמדנו בקשר עם שליחים מהארץ: עם נתן

3. [אני נער יהודי].

שוואב (כיום נתן דרוור) שישב אז בג'נבה ועם וניה פומרנאן (כיום פרופ' זאב הררי) ועקיבא לוינסקי שישבו אז בקושטא. הקשר היה על ידי שני כתבים של עתון שוייצרי בעלי אזרחות שווייצרית. האחד ישב דרך קבע בבוקרשט והאחר היה נוסע מדי פעם בפעם בעסקי העיתון משווייץ לטורקיה והיה עושה תחנת ביניים בבוקרשט. היינו נפגשים אתם, מוסרים להם ידיעות בצופן ומקבלים מהם הוראות אף הן בצופן.

מאוקטובר 1943 עד 26 באוגוסט 1944

באחד מימי אוקטובר נאסרו כ-280 יהודים, צעירים ומבוגרים באשמת בגידה, פגיעה בביטחון המדינה וקשרים עם האויב (כלומר עם אזרחים של בנות הברית), זיוף מסמכים וכו' וכו' והוחל בהכנת משפט פוליטי. הגסטאפו רצה לנצל את המשפט כדי ללחוץ על הגנראל אנטנסקו, ראש מדינת רומניה תחת חסות גרמניה הנאצית, להפקיר את יהודי רומניה הישנה לתוכנית "הפתרון הסופי". כעבור שבועות אחדים שוחררו המבוגרים ונשארונו 49 חברי תנועות הנוער הציוניות ואני בתוכם. בריעבר התברר שאותם שני עיתונאים שווייצריים היו סוכנים כפולים ומסרו לגסטאפו ולשלטונות הביטחון של רומניה את כל החומר.

כאמור הכינו נגדנו משפט ראווה פוליטי. ההכנות נמשכו עד לאביב 1944. הוא נפתח ונדרחה שוב. אחרי המלחמה נודע לנו שבקאהיר ובשטוקהולם היו מגעים של נציגי הסוכנות היהודים עם חוגי גולים מרומניה. דרך משל, פנחס לבון נפגש לעניין זה עם הנסיך קאנטאקווינו בקאהיר והללו השפיעו על שלטונות רומניה לדחות את המשפט. ובינתיים היינו אסורים בבית הסוהר המרכזי של בוקרשט (ארסנאל). בית הסוהר היה ממוקם במבנים תת-קרקעיים שהיו מחסן הנשק והתחמושת העיקרי של בוקרשט ולכן קראו לו ארסנאל. עם פרוץ המלחמה הוציאו משם את הנשק ואת התחמושת והפכו את המקום לבית סוהר לאסירים פוליטיים. באביב החלו ההפצצות של חילות האוויר של בנות הברית מבסיסן ב-Foggia באיטליה. המטוסים האמריקניים היו מתקיפים ב-9 בבוקר והמטוסים הבריטיים היו מתקיפים ב-9 בערב. מן הסתם חשבו שהמקום עדיין משמש לאחסון נשק ותחמושת ולכן פקדו המטוסים את אזור בית הסוהר כמעט יום ויום ולילה לילה. ואנחנו היינו כלואים שם כעכברים במלכודת.

ב-23 באוגוסט 1944 שחרר הצבא הרוסי את בוקרשט מן השליטה הנאצית. אנחנו לא ידענו. הנהלת בית הסוהר וגם הסוהרים נטשו את עמדותיהם. רק שלושה ימים לאחר מכן, ב-26 בו, באו לומר לנו שאנו חופשיים. יצאנו לחופש. כך נסתיימה תקופת חיי שבהם הייתי נרדף על ידי הגרמנים ושולחיהם.⁴

4. [אחרי השחרור, המשיך ד' טנא בפעילות ציונית, בחינוך ובהסברה, ובהכשרת נוער פליטי השואה לעלייה ארצה, וב-1946 הוא עלה ארצה בראש קבוצה של אלף נערים ונערות מניצולי השואה באניית המפעלים "ההגנה" - א"מ].

